

GRIGORIE ROȘCA. CONTRIBUȚII PRIVIND PARTICIPAREA SA LA REALIZAREA PROGRAMULUI DE CONSTRUCȚII DIN EPOCA DOMNIIILOR LUI PETRU RAREȘ ȘI ALEXANDRU LĂPUȘNEANU

Amplul program de ridicare a unor noi biserici aplicat chiar din primul an al domniei lui Petru Rareș și care a fost continuat în bună măsură de Alexandru Lăpușneanu a trezit interesul cercetătorilor cu privire la mobilul și factorii care au determinat apariția și definirea sa, știut fiind că după moartea lui Ștefan cel Mare urmează o perioadă de relativă stagnare în ceea ce privește planurile de ridicare a unor noi biserici moldovene.

În această analiză se impune în primul rând întrebarea, dacă acest program este rodul contribuției deosebite a domnitorului Petru Rareș, o urmare a pregătirii sale alese. O a doua întrebare se referă la posibilitatea existenței unui colaborator apropiat sau a unui grup de sftinici inclinați spre inițierea și realizarea unui asemenea program.

Nu încercăm să lămurim aici această problemă, ci doar aducem în discuție câteva elemente noi, ivite pe parcursul unei cercetări privind arhitectura renașterii la Bistrița și legăturile sale cu programul de construcții pomenit mai sus. Vrem să includem aceste informații noi în șirul celor cunoscute, ca o dovadă în plus a complexității modului în care s-au desfășurat evenimentele.

Urmărind a răspunde la prima întrebare, constatăm că știrile cu privire la perioada anterioară instalării la domnie a lui Petru Rareș nu ne oferă informații sigure în legătură cu educația, cu formația sa¹. Domnitorul s-a manifestat însă chiar de la început, așa cum remarcă Nicolae Iorga, ca un om al renașterii, ambițios și cu gust rafinat². Având ca exemplu realizările mărețe ale tatălui său, Petru Rareș a căutat să le ducă mai departe, preocupat și desigur convins de nevoia introducerii noutăților epocii. Din acest motiv apariția în ctitoriile din timpul său a elementelor de decor arhitectonic în stil renaștere alături de picturile care împodobesc exteriorul lor — expresie a acelorași tendințe — nu este surprinzătoare.

La cea de a doua întrebare răspunsul poate fi mult mai detaliat și informațiile atestă faptul că sftinicii de la curtea lui Petru Rareș au urmat îndeaproape planurile de ctitor ale domnitorului, având la rîndul lor inițiative asemănătoare și introducînd alături de elemente întîlnite la construcțiile lui Ștefan cel Mare și elemente noi, renaștere.

---

¹ L. Șimanschi, *Restituiri istoriografice*, în *Petru Rareș*, București, 1978, p. 38—41.

² N. Iorga, *Art et littératures des Roumains*, Paris, 1929, p. 54—55; G. Baltag, *Arhitectura bisericească din epoca lui Petru Rareș*, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, nr. 5—6, 1964, p. 259—260.

Dintre sfetnicii îl amintim aici pe vistiernicul Mateiaș, trimis adeseori cu misiuni în Transilvania, mai ales la Bistrița³ și care ridică în Moldova două biserici, una la Coșula⁴ și alta la Horodniceni⁵, preluând elemente ale renașterii transilvănene. Apoi pircălabul Nicoară Hirovici introduce de asemenea elemente noi, renaștere, preluate din motivele întâlnite la Bistrița transilvăneană, la ctitoria sa biserica Sf. Dumitru din Zăhărești⁶. Cunoscut este și logofătul Teodor Bubuiog, înrudit cu domnitorul Petru Rareș, în a cărui ctitorie, cunoscuta biserică cu pictură exterioară de la Humor⁷, apar și ancadramente renaștere datorate meșterilor transilvăneni, în speță bistrițeni⁸. Dar figura cea mai reprezentativă, asupra căreia ne-am propus să insistăm în rândurile ce urmează, este cea a lui Grigorie Roșca, fost egumen al mănăstirii Probota și mai apoi mitropolit al Moldovei. Informațiile pe care le avem pînă acum vin să confirme calitatea sa de prim colaborator al domnitorului Petru Rareș, implicat fiind în începerea și desăvîrșirea multora dintre ctitoriile sale. Nu este exclus însă ca rolul său, pornind tocmai de la importanta poziție pe care o deținea, să fi fost cu mult mai mare, chiar de inițiator al programului ridicării noilor construcții înglobînd soluții artistice deosebite⁹, program la a cărui realizare a veghiat în continuare și după dispariția domnitorului Petru Rareș. Pledează pentru acest rol și modul în care s-a format Grigorie Roșca, în adolescență și tinerețe, ca ucenic al lui Daniil Sîhastrul, la mănăstirea Voroneț, și în umbra marelui mitropolit Teoctist, sfătuitorul lui Ștefan cel Mare¹⁰. În acești ani gustul pentru artă și cultură se dezvoltă în mănăstirile din Moldova, manifestîndu-se din plin și la Voroneț¹¹. Grigorie Roșca, văr

³ R. Constantinescu, *Moldova și Transilvania în vremea lui Petru Rareș*, București 1978, p. 59, 77, 99.

⁴ G. Balș, *Bisericile moldovenești din veacul al XVI-lea*, în *BCMI*, 1928, p. 56; I. Crăciunaș-Suceveanul, *Bisericile cu pictură exterioară din Moldova*, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, nr. 3—6, 1970, p. 141; S. Porcescu, *Înfăptuirii culturale-artistice bisericesti pe vremea domnitorului Petru Rareș*, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, nr. 10—12, 1977, p. 782; G. Măndrescu, *Elemente de renaștere în arhitectura moldovenească din secolul XVI*, în *ActaMN*, XVII, 1980, p. 714.

⁵ S. Porcescu, *op. cit.*, p. 782; G. Măndrescu, *op. cit.*, p. 715.

⁶ G. Balș, *op. cit.*, p. 76; S. Porcescu, *op. cit.*, p. 782; G. Măndrescu, *op. cit.*, p. 715; G. Măndrescu, *Arhitectura renașterii la Bistrița*, teză de doctorat, manuscris, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, 1983.

⁷ D. Volosciuc, *Biserica Adormirii Maicii Domnului din mănăstirea Humorului*, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, nr. 5—6, 1965, p. 311—312; I. Crăciunaș-Suceveanul, *op. cit.*, p. 511; V. Drăguț, *Arta gotică în România*, 1979, p. 327.

⁸ G. Măndrescu, *Elemente de renaștere în arhitectura moldovenească din secolul XVI*, în *ActaMN*, XVII, 1980, p. 713; idem, *Arhitectura renașterii la Bistrița*, teză de doctorat, manuscris, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, 1983.

⁹ P. Comarnescu, *Îndreptar artistic al monumentelor din nordul Moldovei*, Suceava, 1962, p. 163—165, susține că Grigorie Roșca și-a asumat acest rol din dorința de a întări educația religioasă în fața pericolului otoman ce amenința cu transformarea Moldovei în pašalic. Susține mai departe că acesta ar fi inițiat zugrăvirea pe dinafară a bisericilor lui Petru Rareș, așa cum a determinat și zidirea și înfrumusețarea Probotei. Vezi și N. Iorga, *Istoria bisericilor românești și a vieții religioase a românilor*, I, Vălenii de Munte, 1908, p. 106; I. Crăciunaș-Suceveanul, *op. cit.*, p. 511.

¹⁰ C. Cojocar, *Mitropolitul Grigorie Roșca*, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, nr. 1—2, 1978, p. 63.

¹¹ *Ibidem*.

după mamă cu Petru Rareș¹² și deci nepot al domnului Ștefan cel Mare, se maturizează în această atmosferă între zidurile Voronețului, vreme de 30 de ani¹³, după care în anul 1523 este numit egumen al mănăstirii Probota¹⁴. În această calitate, așa cum ne mărturisește într-o scrisoare din 19 septembrie 1563, adresată călugărilor de la mănăstirea Probota, „... a făcut ca Petru Voievod și doamna Elena să o înfrumusețeze [n.n. biserica mănăstirii Probota] și să se îngroape aici...”¹⁵. O dată cu decizia de a transforma mănăstirea Probota în necropolă domnească încep ample lucrări la biserică, care se desfășoară după prima incursiune a lui Petru Rareș în secuime, în anul 1528¹⁶, an în care biserica este ridicată doar pînă la jumătate¹⁷. În anul următor se continuă construcția și credem că meșterii pe care îi solicită Petru Rareș orașului Bistrița, printr-o scrisoare din 10 mai 1529¹⁸, au participat la lucrările de pietrărie, atunci în curs de desfășurare. Cu acest prim contact, la Probota, apreciem că s-a statornicit o colaborare strînsă între meșterii pietrari sași din Bistrița și egumenul mănăstirii prezent aici pînă în anul 1546. Cercetările noastre privind proveniența unor detalii de arhitectură de la biserică și mai apoi de la casa domnească terminată abia în anul 1550 de către doamna Elena și Iliăș Vodă¹⁹, vin să ateste o prezență constantă a pietrarilor bistrițeni pe tot parcursul desfășurării lucrărilor.

În intervalul primei domnii a lui Petru Rareș influența lui Grigorie Roșca asupra domnitorului se manifestă din plin. Ne alăturăm celor care susțin că pregătirea sa culturală i-a întărit autoritatea morală, influența în luarea deciziilor. Este posibil deci ca după pictarea cu frescă exterioară a Probotei, el să fi fost cel ce a îndrumat timp de aproape două decenii împodobirea cu asemenea fresce a bisericilor ridicate de domnitor sau de sfetnicii săi, veghiind și asupra respectării programului iconografic²⁰. Vine să ateste această calitate realizarea remarcabilă de la biserica Voroneț, ultima din această serie, unde pe banii și sub îndrumarea sa se execută fresca și se adaugă construcția exonartexului.

În cazul Voronețului avem însă și confirmarea deplină a gustului evoluat al proaspătului mitropolit²¹, a înclinației sale spre încurajarea introducerii noului, între care și exemplele renaștere vehiculate în Moldova de cunoscuții săi de la Probota și anume meșterii bistrițeni. Sintem

¹² N. Iorga, *op. cit.*, p. 106; G. Buzatu, *Mănăstirea Probota*, 1968, p. 9; I. Crăciunaș-Suceveanul, *op. cit.*, p. 511; S. Porcescu, *op. cit.*, p. 791—792.

¹³ C. Cojocaru, *op. cit.*, p. 63.

¹⁴ *Idem*, p. 69—70.

¹⁵ *Catalogul documentelor moldovenești din arhiva istorică centrală a statului*, I, 1387—1620, București, 1957, p. 145.

¹⁶ G. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, București, 1958, p. 148.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ A. Lapedatu, *Cercetări cu privire la meșterii bisericilor moldovene*, în *BCMI*, 1912, p. 24—25.

¹⁹ G. Buzatu, *op. cit.*, p. 10; G. Ionescu, *Istoria arhitecturii în România*, I, București, 1963, p. 409.

²⁰ N. Iorga, *op. cit.*, p. 106; 110; P. Comarnescu, *op. cit.*, p. 163—165; I. Crăciunaș-Suceveanul, *op. cit.*, p. 511; S. Porcescu, *op. cit.*, p. 791—792; C. Cojocaru, *op. cit.*, p. 69—70.

²¹ C. Cojocaru, *op. cit.*, p. 66.

înclinați să credem că meșteri din gruparea care activa tocmai atunci la biserica Romanului²² au venit și la Voroneț pentru a executa cadrele renaștere de la exonartexul adăugat de către mitropolit²³. Nu este exclus ca acesta să fi fost meșterul Luca sau colaboratorii săi Adrian, Gheorghe și Andrei pe care cu siguranță Grigorie Roșca îi cunoștea²⁴.

Ridicat la tronul Moldovei la puțini ani după Petru Rareș, Alexandru Lăpușneanu a dus mai departe sub multe aspecte programul de construcții și intervenții inițiat de înaintașul său. El beneficiază în continuare de prezența la curte, în calitate de mitropolit, a aceluiași sfințic prețios, cult și receptiv la înnoirile artistice, care s-a dovedit a fi Grigorie Roșca. Noul domn sfătuit probabil și de experimentatul său mitropolit va căuta să păstreze și să cultive în continuare — documentele o dovedesc — legătura cu meșterii pietrari de la Bistrița atât de necesari la lucrările de consolidare și pietrărie pe care le începe la mănăstirea Bistrița, la biserica Sf. Nicolae din Rădăuți și mai ales la ansamblul de la Slatina, cu biserica, casă egumenească, casa domniței Ruxandra și fintina în stil italian. Continuă aceste lucrări la complexa biserică de la Pingărați și la biserica ortodoxă din Cotnari²⁵. La toate aceste construcții, dar mai ales la Slatina pătrund cu precădere elemente de arhitectură aparținând renașterii mature purtate de meșterii pietrari bistrițeni și pe care cu siguranță că Grigorie Roșca le-a cunoscut și acceptat, încurajând, ca și mai înainte, răspîndirea lor²⁶. El este cel care, de altfel, va sfinți zidirea Slatinei terminată la 1559²⁷.

În concluzie, îl socotim pe Grigorie Roșca ca fiind unul din catalizatorii principali ai pătrunderii, între altele, și a noilor elemente renaștere în arhitectura Moldovei. Subliniem doar că, încurajând pe parcursul a aproape 30 de ani colaborarea cu meșterii pietrari bistrițeni, el a permis evoluția elementelor renaștere din arhitectura Moldovei de la formele de trecere la formele renașterii mature²⁸.

GHEORGHE MĂNDRESCU

GRIGORIE ROȘCA. SA CONTRIBUTION À LA RÉALISATION DU PROGRAMME DE CONSTRUCTIONS À L'ÉPOQUE DE PETRU RAREȘ ET ALEXANDRU LĂPUȘNEANU

(Résumé)

S'attachant à des problèmes concernant le programme de constructions du temps de Petru Rareș, Prince Regnant de Moldavie, l'ouvrage se propose de souligner la contribution de Grigorie Roșca, l'un des importants conseillers de la Cour, le Supérieur du Monastère de Probota et le futur Métropolit de la Moldavie. On lui attribue le mérite de favoriser la diffusion de la peinture extérieure aux églises de Moldavie et en même temps des nouveaux éléments d'architecture renaissance véhiculés par les tailleurs de pierres de Bistrița transylvaine.

²² G. Balș, *op. cit.*, p. 91; S. Porcescu, *Biserica episcopală din Roman*, București, 1970, p. 11.

²³ G. Mândrescu, *op. cit.*

²⁴ *Ibidem.*

²⁵ *Ibidem.*

²⁶ *Ibidem.*

²⁷ Al. I. Ciurea, *Scurtă contribuție la istoria Mitropoliei Moldovei (1504—1632)*, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, nr. 10—12, 1955, p. 713.

²⁸ G. Mândrescu, *op. cit.*